

Natuurverkenning 2011: verslag van scenarioworkshop, 2 november 2010

Ed Dammers, PBL, Den Haag,
Foto's: Simone Mink, Wing, Wageningen &
Janneke Vader, PBL, Bilthoven

1 Inleiding

Op dinsdag 2 november 2010 is de tweede scenarioworkshop over zeenatuur voor de Natuurverkenning 2011 georganiseerd. Dit gebeurde in Du Commerce te Scheveningen. De Natuurverkenning (NVK) is een scenariostudie die het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) uitvoert voor het nationale natuur- en landschapsbeleid. Het NVK-team en Wing hebben eerder al twee workshops georganiseerd voor de invulling van landnatuur in de scenario's. Deze workshop is de tweede voor de invulling van de zeenatuur.

De workshop had twee doelen. Het eerste doel was de uitgewerkte omgevingsscenario's en beleidsscenario's voor zeenatuur verder te nuanceren en te verrijken. De omgevingsscenario's verkennen het mogelijke toekomstige verloop van economische, fysieke en andere ontwikkelingen die een grote impact op de zeenatuur hebben. De beleidsscenario's verkennen toekomstige situaties van de zeenatuur die wenselijk gevonden zouden kunnen worden en het beleid dat nodig is om die situaties te realiseren. Het tweede doel was om de uitkomsten van het scenarioproject onder de organisaties die bij het beleid voor zeenatuur zijn betrokken te verspreiden.

Dit verslag geeft een overzicht van de belangrijkste uitkomsten van de workshop. Achtereenvolgens komen aan de orde: de aanpak van het NVK-project (paragraaf 2), de presentatie van de omgevingsscenario's (paragraaf 3), de presentatie van de beleidsscenario's (paragraaf 4), de uitwerking van de beleidsscenario's (paragraaf 5), de strategische inzichten die tijdens de workshop zijn opgedaan (paragraaf 6) en de afsluiting van de workshop (paragraaf 7). In de bijlage zijn de deelnemers genoemd.

2 Aanpak van het NVK-project

Aanleiding tot project

Petra van Egmond (PBL), projectleidster van de NVK, gaf een presentatie over de aanpak van het project. Volgens Petra is er aanleiding voor een nieuwe Natuurverkenning. Als gevolg van de economische crisis wil het rijk immers grote bezuinigingen doorvoeren. En die zullen grote consequenties hebben voor het natuur- en landschapsbeleid. Daarnaast wil het nieuwe Kabinet het natuur- en landschapsbeleid herijken. Bij natuurbeleid gaat het niet alleen om beleid voor landnatuur maar ook voor zeenatuur.

Belangrijke opgaven voor de zeenatuur zijn de ontwikkeling van een mariene strategie en de verduurzaming van de visserij. Hierbij dient ook rekening te worden gehouden met zaken die een impact op de zeenatuur hebben, zoals windmolens op zee en veiligheid bij hoogwater. Deze opgaven leiden tot vragen als: 'Moet het accent worden gelegd op internationaal belangrijke natuur of op natuur in het buitenland?', 'Wat hebben mensen aan biodiversiteit op zee?', 'In hoeverre worden problemen die op het land spelen afgewenteld op zee?' en 'Wat mag natuurbeleid voor de zee kosten en wat levert het op?'.

Doelen van project

Het behoort tot de wettelijke taken van het planbureau om eens in de vier jaar een NVK uit te brengen. Met deze verkenning hoopt het planbureau een inspiratiebron te leveren op grond waarvan het nieuwe Kabinet en de Tweede Kamer invulling kunnen geven aan het lange termijnbeleid voor natuur en landschap. Er worden kansen, knelpunten en oplossingsrichtingen in beeld gebracht. Het PBL richt zich met de NVK ook op andere spelers die bij het natuurbeleid zijn betrokken. Hierbij gaat het om andere overheden, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en het bedrijfsleven. Daarnaast is de NVK bedoeld om beleidsmakers handvatten te geven om beter met de onzekerheden waar het beleid voor land- en zeenatuur mee te maken heeft om te gaan. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de onzekerheid van het mogelijke toekomstige verloop van maatschappelijke, fysieke en andere ontwikkelingen die land- en zeenatuur beïnvloeden.

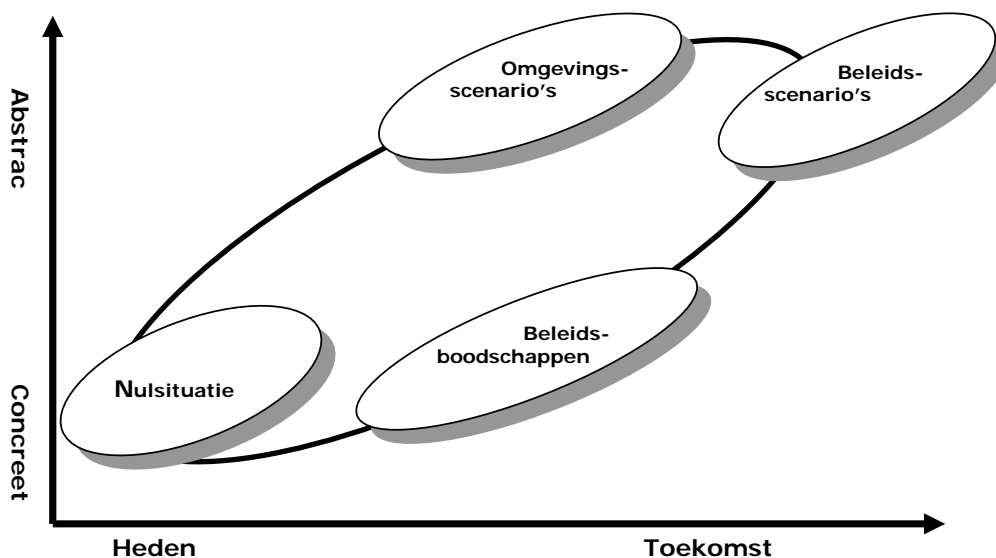
De NVK kijkt vooruit tot het jaar 2040. Voor sommige ontwikkelingen, zoals klimaatverandering, wordt nog verder vooruit gekeken. Maar de verkenning blijft niet steken in vergezichten. De lange termijnperspectieven worden namelijk vertaald naar handelingsperspectieven voor het natuurbeleid op de korte termijn. De bedoeling is dat de NVK eind 2011 verschijnt, maar heeft het project al input voor enkele beleidstrajecten geleverd, zoals de rijksbrede heroverweging, het regeerakkoord van het nieuwe Kabinet en de herijking van het natuurbeleid. Om deze doelen te bereiken zal de NVK een antwoord op de volgende vragen geven:

1. Welke maatschappelijke en andere ontwikkelingen komen op het natuur- en landschapsbeleid af en welke onzekerheden doen zich hierbij voor?
2. Welke visies op natuur en landschap zijn denkbaar en wat zijn de consequenties daarvan voor het natuur- en landschapsbeleid?

3. Wat betekent dit voor de handelingsperspectieven van de rijksoverheid en van andere spelers die bij het natuur- en landschapsbeleid zijn betrokken?

Scenarioaanpak

Deze vragen worden beantwoord door een aantal scenario's voor het nationale beleid voor land- en zeenatuur te maken. Hierbij wordt de volgende cyclus doorlopen:

Eerst worden de vroegere en huidige situatie van land- en zeenatuur in Nederland in beeld gebracht. De aandacht voor zeenatuur in de Natuurverkenning is geconcentreerd op de Noordzee, omdat de beleidsuitdagingen hiervoor het grootst zijn. Er wordt ook gekeken naar het vroegere en huidige beleid voor land- en zeenatuur en naar de maatschappelijke, klimatologische en andere ontwikkelingen die daarop van invloed zijn. Dit onderdeel mondt uit in een beschrijving van de *nulsituatie* die als vergelijkingsbasis voor de volgende scenario-onderdelen dient. De nulsituatie wordt gebaseerd op bestaande onderzoeken, zoals de Natuurbalansen.

Daarna wordt het mogelijke toekomstige verloop van de maatschappelijke, klimatologische en andere ontwikkelingen verkend samen met hun verwachte effecten op land- en zeenatuur. Op basis hiervan worden twee *omgevingsscenario's* gemaakt: een hoog en een laag dynamisch scenario. Zij worden gebaseerd op de scenario's 'Regional Communities' en 'Global Economy' uit de studie *Welvaart en leefomgeving* die het CPB, het MNP en het RPB in 2006 hebben gepubliceerd. Omdat deze studie nauwelijks aandacht besteedt aan de zee, zijn de scenario's op basis van schattingen van deskundigen over mogelijke ontwikkelingen op zee aangevuld.

Vervolgens worden vier *beleidsscenario's* gemaakt. Elk beleidsscenario bestaat uit een streefbeeld voor natuur en landschap en de beleidsstrategieën die nodig zijn om dit streefbeeld bij het laag en het hoog dynamische scenario te realiseren. In de streefbeelden staan de natuur en het landschap die wenselijk kunnen worden gevonden centraal.

Hierbij geldt wel dat wat de een wenselijk vindt door de ander als onwenselijk kan worden beschouwd. De beleidsscenario's worden binnen de NVK zelf ontwikkeld.

Tot slot wordt uit de onderlinge vergelijking van de beleidsscenario's en uit de confrontatie van de beleidsscenario's met de nulsituatie een aantal boodschappen voor het natuur- en landschapsbeleid afgeleid. De boodschappen bestaan uit aandachtspunten en aanbevelingen, de laatste in de vorm van handelingsopties. De *beleidsboodschappen* worden eveneens in het project zelf uitgewerkt.

De uitkomsten van de workshops zullen via literatuurstudie, ontwerpend onderzoek, modelberekeningen en dergelijke verder worden uitgewerkt en onderbouwd. Voor elk van deze activiteiten wordt de scenariocyclus opnieuw doorlopen. Bij de modelberekeningen spelen GIS-analyses, die kaartbeelden opleveren, een voorname rol. Bij de beoordeling van de beleidsscenario's zal, waar kwantitatieve berekeningen niet mogelijk zijn, een beroep op expertoordelen worden gedaan.

De NVK is gefocust op het nationale niveau, maar er is, zeker waar het om de zeenatuur gaat, ook aandacht voor het Europese en mondiale niveau als context. Waar nodig wordt er op het regionale niveau ingezoomd, bijvoorbeeld om de effecten van bepaalde ontwikkelingen op de zeenatuur te illustreren.

3 Omgevingsscenario's

Wim Wiersinga, die vanuit IMARES aan de Natuurverkenning meedoet, gaf een presentatie van de omgevingsscenario's. Deze zijn met behulp van de ideeën uit de eerste workshop uitgewerkt. Zoals gezegd, verkennen de omgevingsscenario's op een samenhangende manier het toekomstige verloop van de maatschappelijke, klimatologische en andere ontwikkelingen en hun verwachte effecten op de zeenatuur.

Het huidige ruimtegebruik voor het Nederlands Continentaal Plat (NCP) en daarbuiten is redelijk goed bekend. Rijkswaterstaat heeft namelijk gegevens over het NCP en via het WindSpeed project zijn er ook gegevens over een groter gebied beschikbaar. Het menselijke gebruik van de Noordzee is over het algemeen beter bekend dan de natuurwaarden. Dat komt doordat het menselijke gebruik gereguleerd is. Om de toekomstige natuurwaarden beter te kunnen verkennen brengt IMARES kennis in over benthos, vissen, vogels en zeezoogdieren. De kennis over vogels en zeezoogdieren ontleent IMARES onder andere aan Rijkswaterstaat en Bureau Waardenburg.

De verwachte trends tot 2020 en 2030 zijn al voor het project WindSpeed uitgewerkt. Binnen de NVK wordt het mogelijke verloop van de trends tot 2040 verkend. Hierbij kan het gaan om een voortzetting van de trends tot 2030, om nieuwe trends of om trendbreuken. Tabel 1 geeft een overzicht van de verwachte trends.

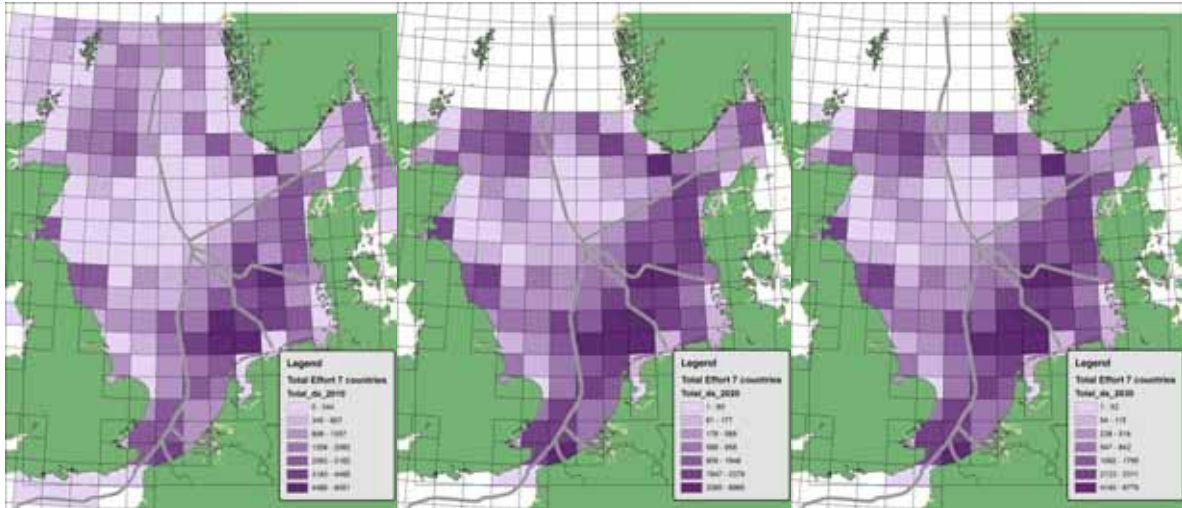
Tabel 1: Mogelijk toekomstig gebruik van de Noordzee

Functie	2010	2020	2030	2040
<i>Scheepvaart</i>	100 %	110 %	122 %	135 %
<i>Olie- en gaswinning</i>	100 %	40 %	13 %	10 %
<i>Visserij</i>	100 %	90 %	85 %	85 %
<i>Kabels</i>	100 %	110 %	122 %	135 %
<i>Pijpleidingen</i>	100 %	50 %	25 %	15 %
<i>Militair gebruik</i>	100 %	100 %	100 %	100 %
<i>Zandwinning</i>	100 %	163 %	265 %	265 %
<i>Natuurgebieden</i>	100 %	100 + %	100 + %	100 + %
<i>Windenergie</i>	100 % (225 MW)	2667 % (6.000 MW)	4.000 % (9.000 MW)	4.444 % (10.000 MW)

Op basis van de verkenning van de verwachte trends worden geografisch beelden van het mogelijke toekomstige ruimtegebruik op de Noordzee gemaakt. De vraag die hierbij centraal staat is 'Waarheen met de verwachte groei of krimp?' Zo is bijvoorbeeld de verwachting dat de scheepvaart vooral groeit waar zij al sterk aanwezig is. De visserij zal waarschijnlijk krimpen, vooral waar zij nu al gering is, maar de visserij blijft wel overal op de Noordzee aanwezig. Wat betreft de olie- en gaswinning is het voornamelijk gokwerk welke platforms wanneer uit gebruik zullen worden genomen. Het is wel bekend dat grotere velden later uit gebruik gaan.

Als indicatie geeft figuur 1 het huidige en het mogelijke toekomstige ruimtegebruik van de Noordzee door de visserij weer. De legenda heeft steeds zeven tinten paars, maar de getallen zijn anders per kaart (*let op de schaalverschillen in de 3 jaren!*)! Uit de kaarten blijkt dat de maximale inspanning ('maximum effort') terugloopt van 9.050 in 2010 tot 9.000 in 2020 en 8.800 in 2030.¹ De maximale inspanning neemt relatief weinig af, omdat de afname het grootste is in de gebieden waar de inspanning al klein is.

Figuur 1: Huidig en toekomstig ruimtegebruik op de Noordzee in 2010, 2020 en 2030

Naar aanleiding van bestaande inventarisaties van het (toekomstige) gebruik van de Noordzee en expertise van gebruikers van de Noordzee is ook een inschatting gemaakt van een laag en een hoog groeiscenario voor de verschillende gebruiksfuncties (tabel 2).²

¹ De maximale inspanning bestaat uit het aantal zeedagen dat de gecombineerde vloten van België, Denemarken, Duitsland, Nederland, Noorwegen, Verenigd Koninkrijk en Zweden in een jaar in een ICES-kwadrant besteden. ICES- kwadranten zijn gebieden van 0,5 breedtegraad bij 1,0 lengtegraad, met een aanvang bij een hele graad (kruising van evenaar met nulmeridiaan, Greenwich). Op onze breedtegraad is de afmeting van een kwadrant ongeveer 30 x 30 zeemijl.

² De bestaande inventarisaties bestaan uit:

Haskoning & Rebelgroep (2008) *Verkenning van Economische en Ruimtelijke Ontwikkelingen op de Noordzee*. Den Haag, Rijkswaterstaat, Dienst Noordzee en Waterdienst.

Tauw (2009) *Inventarisatie gebruik Noordzee*. Amsterdam, Tauw.

Tabel 2: Mogelijk toekomstig gebruik van de Noordzee bij een laag en hoog groeiscenario

Functie	2010	2020	2030	2040-L	2040-H
Scheepvaart	100 %	110 %	120 %	130 %	140 %
Olie en gas	100 %	40 %	20-13 %	10 %	20 %
Boomkorvisserij	100 %	70-90 %	50-85 %	85 %	50 %
Aquacultuur	100 %	120 %	150 %	200 %	300 %
Kabels	100 %	110 %	122 %	120 %	140 %
Pijpleidingen	100 %	110-50 %	25-50 %	15 %	25 %
Zandwinning	100 %	163 %	265 %	265 %	265 %
Windenergie	100 % (225MW)	2.667 % (6.000MW)	4.000 % (9.000MW)	5.334 % (12.000 MW)	8.888 % (20.000 MW)
CO2-opslag	---	----	+	----	+

Naar aanleiding van de presentatie over de omgevingsscenario's voor zee maakten de deelnemers de volgende opmerkingen:

- Het zou goed zijn om de omgevingsscenario's ook los van het verslag te verspreiden met de reacties erbij
- Vergeet bij het uitwerken van de omgevingsscenario's de trendbreuken niet mee te nemen
- Besteed ook aandacht aan de lagenbenadering; voor zee bestaat die uit bodem, water, oppervlak en lucht
- Houd ook rekening met de twee andere omgevingsscenario's uit de scenariostudie Welvaart en Leefomgeving
- De toekomst van de olie- en gaswinning op zee is geen gokwerk; informatie hierover is beschikbaar
- De Tweede Maasvlakte is tijdelijk; wellicht vindt er bij een hoog scenario nog meer landwinning plaats
- Zandwinning is gelijk aan zandsuppletie
- Let op het relatieve ruimtegebruik
- Houd rekening met de exclusiviteit van het ruimtegebruik (regelgeving wordt meegenomen)
- De staand wandvisserij kan beter met natuur worden gecombineerd dan de boomkorvisserij (wordt door het Europese visserijbeleid wellicht tot nul gereduceerd)
- Op dit moment maken de overheid, de visserijsector en de natuur- en milieuorganisaties afspraken over Natura 2000 gebieden
- Houd rekening met variaties in Natura 2000 en de Kaderrichtlijn Water
- Duidelijk onderscheid maken tussen natuurbeleid op EU- en nationaal niveau
- Omdat het om activiteiten gaat, is er niet zozeer sprake van 'ruimtegebruik', maar van 'ruimtebeslag' van functies
- Door de cable gateways zal er veel meer ruimtegebruik worden gecombineerd
- Niet alleen in GE innovaties veronderstellen; bij RC kan er ook een prikkel zijn om te innoveren
- Maak bij de kaartbeelden van de streefbeelden duidelijk waarom bepaalde gebieden op de kaart staan en waarom zij op de aangegeven locaties liggen.

4 Beleidsscenario's

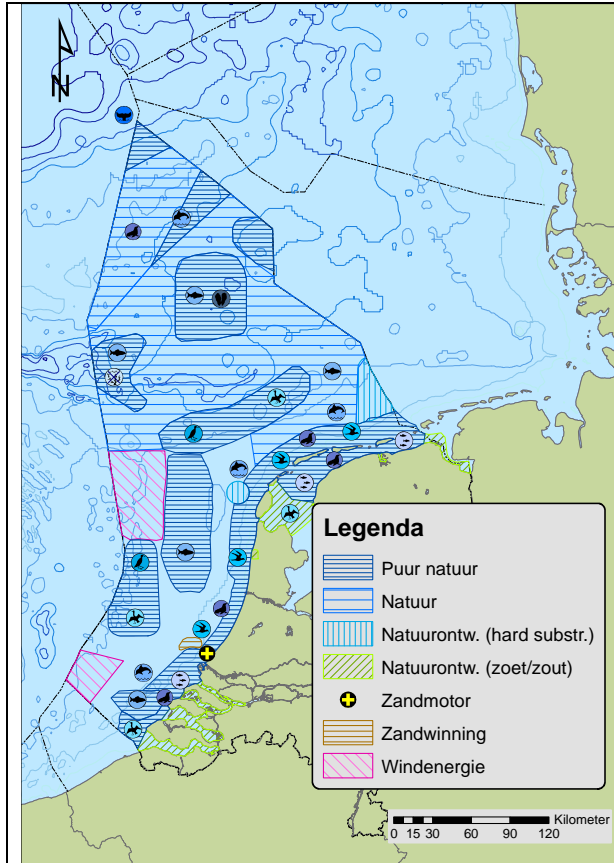
Zoals gezegd, bestaat een beleidsscenario uit een streefbeeld voor natuur en landschap en de strategie die nodig is om dit streefbeeld te realiseren. Hierbij wordt rekening gehouden met het hoog en laag dynamische omgevingsscenario. In de streefbeelden staan de natuur en het landschap die wenselijk kunnen worden gevonden centraal. Hierbij geldt wel dat wat de een wenselijk vindt door de ander als onwenselijk kan worden beschouwd. Wim Wiersinga (IMARES) gaf een presentatie over de vier streefbeelden die binnen de NVK voor de zeenatuur worden gemaakt.

Streefbeelden

Elk streefbeeld beschrijft vanuit een bepaalde waardeoriëntatie welke situatie van de zeenatuur in 2040 als waardevol zou kunnen worden beschouwd. Hierbij wordt ook verkend wat de ontwikkelingen en herstelkansen zijn en waar die zich kunnen voordoen. Daarnaast wordt in beeld gebracht wat de mogelijkheden zijn voor andere functies op zee. Verder worden de verschillen met de huidige situatie en de trend aangegeven. Voorts worden de effect op de biodiversiteit geëxploreerd. Hierbij gaat het om de effecten op habitats, kwetsbare bodemfauna, vissen, vogels en zoogdieren. Tot slot worden de neveneffecten in beeld gebracht, bijvoorbeeld op de visserij.

Voor zeenatuur worden dezelfde streefbeelden als voor landnatuur gebruikt. Bijzondere aandacht wordt besteed aan de aansluiting tussen land en zee. Hierbij gaat het er niet alleen om dat de kaarten goed op elkaar aansluiten, maar ook dat vergelijkbare keuzen worden gemaakt, zoals de keuze voor de typen ecosysteemdiensten. Op zee is er bijvoorbeeld wel sprake van vis(productie) maar niet van landbouw. Aanvankelijk sloten de streefbeelden voor zeenatuur aan bij die van landnatuur, maar later gebeurde ook het omgekeerde. Dit neemt niet weg dat er verschillen zijn. Zo kent zeenatuur meer groot-schalige patronen en processen, is zeenatuur robuuster en kan zeenatuur minder worden aangelegd of ingericht. Als gevolg hiervan verschilt de zeenatuur minder per streefbeeld dan de landnatuur. Hieronder worden de vier streefbeelden kort beschreven en de bijbehorende kaarten gepresenteerd.

Vitale Natuur

Uitgangspunten

Inheemse natuur heeft een intrinsieke waarde, maar de biodiversiteit wordt bedreigd en gaat achteruit. Dit streefbeeld zet daarom in op bescherming en herstel van natuur die vanuit Europees perspectief interessant is.

Natuur in zee

Er zijn veel grootschalige natuurgebieden, groot genoeg voor duurzame populaties. Gebieden zijn verbonden met de kust en de rivieren. Natuurlijke processen van water, wind en slib waarborgen de biodiversiteit. Er is een groot areaal aan zoet-zoutovergangen. De visstand is divers met grote exemplaren roofvissen. Soorten als roggen, zeegrasvelden en fauna op harde substraten keren terug.

Gebruik van de zee

De natuur is weinig verweven met andere functies. Er is alleen sprake van medegebruik voor zover dat de biodiversiteit niet aantast. De visserij is gebaseerd op een ecosysteembenadering en maximum sustainable yield. In gebieden met kwetsbare bodem is geen bodemberoering. Veiligheid is verzekerd door 'meegroeiën met de zee'. Er is één megasuppletie die tevens leefgebied is voor zeehonden en sterns.

Functionele Natuur

Uitgangspunten

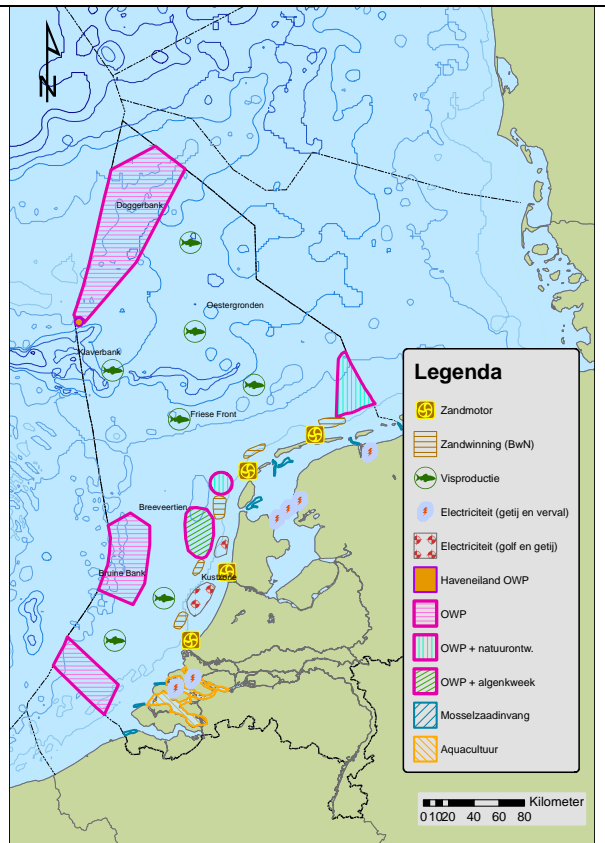
De mens is afhankelijk van de diensten die de natuur ons biedt, zoals de productie van vis, energie van water en wind en de natuurlijke sedimentatie processen van zand en slib. Dit streefbeeld is daarom gericht op de duurzame benutting van natuurlijke hulpbronnen (zoals vis), om uitputting daarvan tegen te gaan en de milieudruk te verminderen.

Natuur in zee

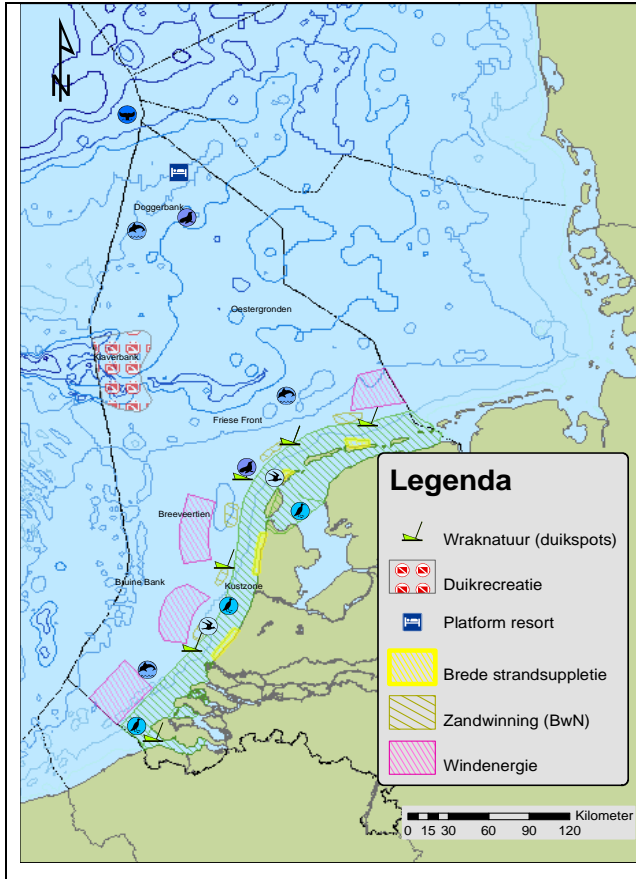
De productiviteit van de zee levert algen voor grondstoffen en oogstbare visbestanden en schelpdieren. De natuurlijke beweging van wind en water biedt waarborgen voor diverse bodemfauna. Natuurlijke sedimentatieprocessen zorgen voor strand, duin en kwelders met grote afwisseling. Zowel diepe zandputten als de ondiepe kustzee zijn een kinderkamer voor vis.

Gebruik van de zee

Door het duurzame gebruik van ecosystemendiensten is de natuur sterk met andere functies verweven. Het systeem stelt wel natuurlijke limieten aan het gebruik. Robuuste natuurlijke gebieden geven kansen aan ecotoerisme; windparken bieden hard substraat voor kwetsbare bodemfauna.

Beleefbare Natuur

Uitgangspunten

Contact met de natuur is belangrijk voor mensen vanwege hun gezondheid en ter ontspanning. Natuur moet daarom beleefbaar en goed bereikbaar zijn. De inzet van dit streefbeeld is de afstand tussen mensen en natuur te verkleinen en het draagvlak voor het natuurbeleid te vergroten.

Natuur in zee

Er is een beperkt areaal beschermd gebied dat 'mooi' is en waar mensen van genieten zoals hoge duinen, brede stranden en de ondiepe kustzee. De vrije horizon vanaf de kust is beschermd en daarmee ook daar levende schelpdieren en jonge vis. Spectaculaire dieren ('big five') en hun leefgebied worden beschermd. Visstanden van grote kabeljauw, zeebaars e.d., die uit recreatief oogpunt interessante zijn, krijgen een kans.

Gebruik van de zee

De verweving van natuur met gebruiksfuncties is sterk. Ook gebruiksfuncties van de zee zoals windparken en aquafarms zijn een belevenis voor mensen. Er zijn toeristische attracties aan de kust (havens, pieren) maar ook ver op zee zoals een vogeleiland en 'whalewatching' vanaf een voormalig platform.

Inpasbare Natuur

Uitgangspunten

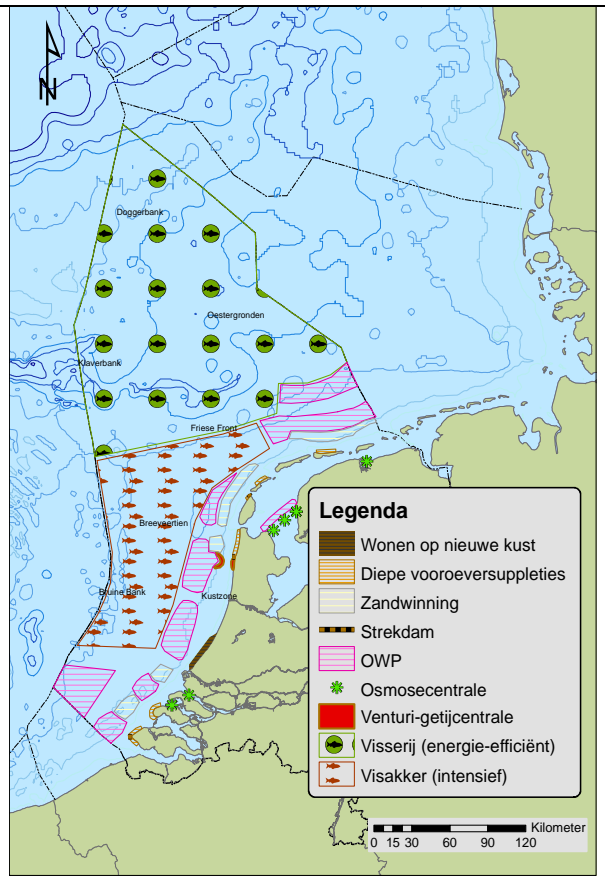
Natuur is niet kwetsbaar, maar dynamisch en past zich steeds aan nieuwe omstandigheden aan. Richtinggevend principe is dat in en met de natuur geld verdiend wordt en dat zij daarom ondergeschikt is aan het gebruik van de zee. De uitdaging is om de kosten verbonden met natuur en de hinder van natuurregeling voor andere functies te beperken.

Natuur in zee

Er zijn geen beschermde gebieden voor de natuur. De natuur van de kustzee, zoals jonge vis, krijgt weinig kans. Ongestoorde natuur is wel te vinden in de 'restruimten' rond gasplatforms of windmolenparken of ver op zee, omdat gebruik (visserij) niet rendabel is. Een deel van de natuur, vooral aan de kust, wordt prijsgegeven aan havens, intensieve recreatie en woningbouw.

Gebruik van de zee

Natuur is sterk met het gebruik verweven, maar er wel ondergeschikt aan. De kwaliteit van de natuur wordt dus sterk bepaald door het soort gebruik en de intensiteit. De visstand in de zuidelijke Noordzee ('visakker') wordt actief beheerd vanuit een optiek. Zoet-zoutovergangen zijn hard om energie uit verval en osmose te halen.

Na de presentatie van de streefbeelden maakten de deelnemers de volgende opmerkingen:

- Bij belevingsnatuur en functionele natuur mag de cultuurhistorie niet worden vergeten
- Het is goed om bij de uitwerking van de streefbeelden de culturele theorie van Thomson, Ellis & Wildavsky mee te nemen
- De beelden mogen natter worden gemaakt
- Het is goed dat het accent op de Noordzee ligt, maar andere mariene gebieden moeten ook worden meegenomen
- Het is belangrijk om aandacht aan het kustfundament te besteden; dit geeft houvast voor de verbinding van nat en droog
- Er dient ook aandacht te worden besteed aan de zoet-zoutovergangen
- De scenario's zijn gefocust op het NCP, maar de Noordzee als geheel wordt ook meegenomen
- Er mogen meer wervende namen voor de streefbeelden worden bedacht
- Windenergie is geen natuur, maar gebruik van natuurlijke processen
- Het is belangrijk om bij zandwinning rekening te houden met de geologie
- Maak een onderscheid tussen natuur en de relaties met andere functies, zoals scheepvaart (verdiepen) en defensie (relatie met natuurbescherming)
- Het opslaan van baggerspecie dient eveneens te worden meegenomen (ook vanuit het land)
- In Vitale Natuur komt wel visserij voor, maar geen bodemberoerende visserij: er is veel variatie aan visserij (de natuur staat voorop)

Strategieën

David Goldsborough van het Centre for Marine Policy gaf een presentatie over de strategieën die zouden kunnen worden toegepast om de streefbeelden te realiseren. Hierbij wordt rekening gehouden met een verloop van autonome ontwikkelingen volgens de twee omgevingsscenario's. De bedoeling is om per strategie in elk geval de volgende zaken te benoemen: de belangrijkste actoren die het streefbeelden zouden kunnen realiseren, de maatregelen die zij daarvoor zouden moeten nemen en de synergie of de conflicten die tussen actoren of maatregelen zouden kunnen optreden.

Bij de uitwerking van de strategieën is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen de verschillende mariene gebieden. Het beleid voor De Waddenzee, de Waddeneilanden, de kustzone van de Noordzee en de Exclusieve Economische Zone (EEZ) loopt namelijk nogal uiteen. Hetzelfde geldt voor de bestuurlijke verhoudingen die het beleid omgeven. Wat betreft de EEZ is er relatief weinig bekend over de natuurwaarden. Daarnaast is de status van het hele gebied weinig eenduidig. Verder is er sprake een grote bestuurlijk complexiteit. Voorts zijn er veel (grensoverschrijdende) belangen in het spel. En tot slot is de rol van de EU en van de buurlanden relatief groot.

Na de presentatie over de strategieën werden de volgende opmerkingen gemaakt:

- De overeenkomsten en verschillen met landnatuur moeten duidelijk worden aangegeven
- Er is een faseverschil in het beleid voor de Waddenzee en voor de EEZ
- Bestuurlijk gezien wordt de Waddenzee vanuit het land aangestuurd
- De EEZ is bestuurlijk niet zo complex als tijdens de presentatie werd voorgesteld

5 Uitwerking van beleidsscenario's

Na de presentatie van de vier streefbeelden zijn de deelnemers in evenveel subgroepen verdeeld om ideeën te genereren voor de uitwerking van een streefbeeld. Zij werden gevraagd concrete beelden bij het streefbeeld te benoemen, aanvullingen op het streefbeeld te geven en suggesties voor aanpassingen te doen. Na de presentatie over de strategieën werden de deelnemers over dezelfde subgroepen verdeeld om ideeën voor de uitwerking van de strategieën te leveren. Nu werden zij gevraagd aanvullingen op de strategie te geven, suggesties voor aanpassingen te doen, de verschillen bij het hoog en het laag dynamische omgevingsscenario aan te geven en de veranderingen van het huidige beleid die voor de strategie nodig zijn aan te geven. Elke subgroep kreeg ook de gelegenheid om de resultaten van een andere subgroep te becommentariëren en aan te vullen. De resultaten worden hieronder beschreven. Dit gebeurt steeds per beleidsscenario, waarbij het streefbeeld en de bijbehorende strategie in samenhang aan de orde komen. Niet elke subgroep is er aan toe gekomen om alle onderdelen te doorlopen.

5.1 Vitale Natuur

Het beleidsscenario Vitale Natuur werd onder begeleiding van Petra van Egmond (PBL) uitgewerkt.

Streefbeeld

De subgroep had er moeite mee om te begrijpen wat het abstracte begrip 'vitale natuur' voor concrete mariene gebieden betekent. Daarom hebben de deelnemers eerst de denkbeelden achter Vitale Natuur bediscussieerd en verhelderd. Wat houdt vitale natuur op zee in? Op welke principes zijn de keuzen voor de locaties en de oppervlakten gebaseerd? De groep kwam uit op de volgende essentiële elementen van het streefbeeld:

- Het gaat om complete systemen, inclusief grote en oude vissen, climaxsituaties, driedimensionale structuren (zoals de sabellaria) en kraamkamers
- Vogels, vissen en zeezoogdieren kunnen ongehinderd trekken
- Maximale differentiatie en variatie die past bij een gebied
- Hierbij past natuurontwikkeling, bijvoorbeeld door het terugbrengen of inbrengen van stenen (hard substraat)
- Aansluiten bij natuurlijke processen van vorming en verdwijnen van zandbanken

De subgroep heeft de volgende aanvullingen op en veranderingen van het streefbeeld voorgesteld:

- Oestergronden zijn belangrijk in dit streefbeeld: het gaat om gebieden met de grootste differentiatie en om levensgemeenschap met een hoge (bodem)biodiversiteit
- Indicatorsoorten voor ongehinderde trek en complete systemen zijn: bruinvis, witsnuitdolfijn, schelpenbank, (stekel)rog, zeegras, zeeanemoon, sabelaria, zeekoet, stern, fuut, duiker, eidereend en dwergmeeuw
- Niet alleen de interessante gebieden bekijken, maar ook de basiskwaliteit in de hele Noordzee; dit is nodig voor de trek en voor het halen van de doelen voor de gebieden
- Het Noordkrompgebied is op de kaart toegevoegd
- De Doggersbank is op de kaart in een groter gebied veranderd

- Er worden vraagtekens geplaatst bij een gebied voor de kust; het is niet duidelijk waarom dit gebied op de kaart staat
- Het is verwarrend dat op het kaartbeeld ook functies zijn ingetekend die niets met het streefbeeld te maken hebben, zoals windenergie

Strategie

Wat betreft de strategie zouden de volgende actoren het initiatief kunnen nemen: de rijksoverheid, de EU (regionaal en mondiaal), marktpartijen (visserij, scheepvaart, energiebedrijven, zandwinners, baggeraars, leidingleggers), maatschappelijke organisaties en onderzoeksinstituten. Van de verschillende overheden wordt kaderstelling en beleid verwacht. De private partijen hebben door hun activiteiten effect op de biodiversiteit. De maatschappelijke organisaties nemen het op voor het natuurbelang. En onderzoekers zijn onontbeerlijk omdat er nog veel onbekend is over de biodiversiteit in zee en over de effectiviteit van maatregelen.

Maatregelen

Meer algemene uitgangspunten voor het nemen van maatregelen zijn:

- Omdat nog veel onbekend is over de effecten van verschillende vormen van gebruik op de biodiversiteit en de effectiviteit van de maatregelen dient het voorzorgprincipe te worden toegepast
- Voor de topgebieden geldt een zwaar beschermingsregime; waar bekend is dat dit kan wordt medegebruik beperkt toegestaan en waar dit nog niet bekend is worden functies gescheiden
- In de basisgebieden wordt een licht beschermingsregime gevoerd om op deze manier de bijvangst en discards terug te dringen
- Indicatorsoorten worden gemonitord om te leren hoe het met de biodiversiteit gaat en welk gebruik mogelijk is
- De schone lucht, de schone bodem en het schone water die nodig zijn voor het streefbeeld worden gerealiseerd door de bronnen van nutriënten, geluid, licht en afval aan te pakken
- Er wordt geen vuile specie in de Noordzee toegestaan en helemaal geen specie in de topgebieden
- Er worden de nodige maatregelen genomen om schade van mogelijke rampen (zoals die met het BP-platform voor de Amerikaanse kust) voor te zijn

Meer specifieke maatregelen die per sector genomen zouden kunnen worden zijn:

- Leidingen: ruimtegebruik en effecten worden al via de kabelgoten aangepakt; de aanlandingsplekken en het beperken van de effecten van oude kabels worden geoptimaliseerd
- Windenergie; maatregelen nemen om trekvogels te beschermen, geluidsbelasting bij aanleg aanpakken, lichtvervuiling tegengaan door 'groene verlichting'
- Scheepvaart: routes over het Friese Front omleggen, geluidsbelasting terugdringen, brandstofgebruik beperken (meer voor klimaatproblematiek dan voor biodiversiteit op de Noordzee), import van exoten voorkomen (ballastwater, scheepshuiden) en plastic afval beperken
- Visserij: sterk beperkt in de topgebieden en bijvangsten teruggedrongen in de hele Noordzee
- Recreatie: vervuiling (afval) door de recreatie wordt aangepakt

- Wetenschap: levert kennis over maatregelen die nodig zijn voor een compleet systeem, doet aan monitoring en ondersteunt de transitie van de sectoren met nieuwe kennis

5.2 Functionele Natuur

Het beleidsscenario Functionele Natuur is onder begeleiding van Ed Dammers (PBL) uitgewerkt.

Streefbeeld

De deelnemers hebben enkele alternatieve namen voor het beleidsscenario bedacht: 'Dienstennatuur', 'Multifunctionele Natuur' en 'Puntennatuur'. Tijdens de groepsdiscussie kwamen de volgende suggesties voor aanvullingen en veranderingen van het streefbeeld naar voren:

- De kaart en de legenda bevatten nog veel onduidelijkheden; dit geldt vooral voor de principes waarop de keuzen voor de locaties en de oppervlakten zijn gebaseerd
- Er zouden meer functiecombinaties op de kaart mogen staan, zoals windmolenparken met kraamkamers voor vis, kustverdeling met natuurontwikkeling en zandmotoren met recreatie
- Door verschillende kaarten op elkaar te leggen ontstaat er meer inzicht in het gebruik van de verschillende locaties op de Noordzee kan worden gemaakt: een visserijkaart, een kaart met scheepvaartroutes, een bodemkaart e.d.
- De biodiversiteit die zich bij dit streefbeeld voordoet dient op de kaart te worden afgebeeld; dit geldt ook voor recreatie (restaurants), wat eveneens een dienst van de natuur is
- Onduidelijk is waarom er op de Doggersbank een palingrokerij is gesitueerd
- Bij dit streefbeeld dienen het systeemdenken en het principe van 'tuinieren op zee' voorop te staan
- Het ecologische kapitaal dient in stand te worden gehouden
- De vogelsterfte door offshore windparken kan worden beperkt door nieuwe technieken (lichten aanbrenge) en andere plaatsing van windmolens (barrièrevorming)³
- Bij dit streefbeeld dient veel aandacht te worden besteed aan de kennisbehoeften in verband met het grote belang van fine-tuning
- In het havengebied kan een grote biodiversiteit worden bereikt omdat er in dit gebied veel hard substraat aanwezig is (rijke dijken)
- Door de zandmotor en de rijke dijken ontstaat er meer biodiversiteit (mosselbanken) en ook meer mogelijkheden voor recreatie
- De exoten die naar de Noordzee komen kunnen op een duurzame manier worden gebruikt
- De voorwaarden die in dit streefbeeld gelden voor de visserij dienen te worden uitgewerkt; hierbij gaat het vooral om visbestanden, bijvangsten en bodembehoud
- De vraag is of een haveneiland voor de offshore windparken nodig is
- Moeten de offshore windparken dichterbij de kust worden komen of gaan zij onderdeel van een supergrit vormen

³ In Denemarken bestaat kennis hierover.

- Offshore windparken dicht bij de kust kunnen met natuur worden gecombineerd (kraamkamer, hard substraat)

Strategie

De volgende actoren zouden het initiatief kunnen nemen bij de realisering van het streefbeeld:

- Bij de zandmotor spelen de baggeraars, de kennisinstellingen, het rijk, de provincies, de projectontwikkelaars en kapitaalcrachtige natuurorganisaties een voorname rol
- Voor de duurzame visserij zijn de visserijsector, de kennisinstututen, het rijk en de maatschappelijke organisaties belangrijk
- Wat betreft windenergie zijn de scheepvaart, de visserijsector en de windenergiesector relevante spelers; zij kunnen de oil peak die binnen enkele jaren verwacht wordt als argument gebruiken

Er zijn geen maatregelen bedacht om het streefbeeld in zijn geheel te realiseren, omdat dit te abstract werd gevonden. Wel zijn er maatregelen voor de volgende twee onderdelen bedacht:

- Om de zandmotor te realiseren: bouwen met de natuur, innovatieve technieken en systemen toepassen, werk maken van PPS, kaders stellen voor de winning en de storting van het zand, buitendijks gebieden ontwikkelen in combinatie met recreatie en actoren stimuleren bij het verstrekken van opdrachten
- Voor een duurzame visserij: certificering (BBB), invoering van innovatieve visserij-technieken (alternatieven voor boomkor), monitoring van visbestanden (door EU) en toepassing van individuele transferquota (ook door EU)

Bij het omgevingsscenario met een hoge sociaaleconomische dynamiek doen zich de volgende verschillen voor in de strategie:

- Voor de zandmotor worden de kaders belangrijker, wordt er een actievere rol van private partijen verwacht en is er meer samenwerking nodig in verband met innovatie
- Wat betreft de duurzame visserij moet er rekening mee worden gehouden dat andere functies belangrijker worden, dat de vis duurder wordt betaald en dat er meer innovaties zijn

Bij het omgevingsscenario met een lage sociaaleconomische dynamiek doen zich de volgende verschillen voor:

- De zandmotor wordt alleen in gang gezet voor zover dit belangrijk is voor de bescherming tegen hoogwater; de overheid betaalt in dit geval en laat het werk door private partijen uitvoeren
- Wat betreft de duurzame visserij moet er rekening mee worden gehouden dat de visserij belangrijker wordt, dat er minder innovaties zijn en dat de visprijzen lager zijn.

Veranderingen die in het huidige beleid doorgevoerd zouden moeten worden om het streefbeeld te realiseren zijn:

- Voor de zandmotor dient de huidige pilot stand beleid te worden en te worden opgeschaald, de mogelijkheden voor zandsuppletie moeten worden vrijgehouden (oppas-

sen met Natura 2000-gebieden) en de integrale planning (natuurinclusief) moet goed op orde worden gebracht

- Voor de visserij is het belangrijk dat er zicht komt op een duurzame markt; hiervoor is nodig dat er meer bottum-up wordt meegewerkt, dat minder schadelijke en meer kosteneffectieve vangsttechnieken worden geïntroduceerd (zo nodig gesubsidieerd) en dat er duidelijke voorwaarden aan leningen en subsidies worden gesteld (niet in Mauritanie gaan vissen)
- Alle subsidies die de visstanden schaden moeten worden afgeschaft. Dit is vastgelegd in de wereldwijde conventie over biodiversiteit die in Nagoya (Japan) is vastgesteld.
- Er moet in de ecosystemen worden geïnvesteerd om ze op orde te krijgen; dit moet via voorwaarden aan de visserij gebeuren; eerst moeten er strengere eisen aan de visserij worden gesteld dan bij de huidige certificering gebeurt, later kan certificering voldoende zijn
- Belangrijk is om per ecosysteem te kijken naar de manieren waarop er duurzaam gebruik van kan worden gemaakt; hierbij dient het idee van de maximale duurzame vangst te worden meegenomen; ook dient er rekening te worden gehouden met de cumulatie van effecten; dit vergt veel kennis van de diensten die de ecosystemen duurzaam kunnen leveren

5.3 Beleefbare Natuur

Het beleidsscenario Beleefbare Natuur is onder leiding van Floris Groenendijk van IMA-RES uitgewerkt.

Streefbeeld

De deelnemers aan de subgroep kregen de volgende concrete beelden bij het streefbeeld:

- De visserij neemt ook maatregelen voor de big five (laat de haring aan de tuimelaar)
- Extra faciliteiten voor de bevordering van natuurbeleving (pannekoekenhuis aan Camperduin)
- Meer trailerhellingen en mogelijkheden om dichtbij te parkeren
- Lucht- en watersporten extra aantrekken, ook kunstriffen
- Broodje vis en broodje bijvangst
- Helikopterroute naar resort
- Activiteiten als whale watching
- Toerisme is belangrijk
- Eilanden voor toeristen (je wilt ergens naartoe)
- Grote vissen
- Surfplanken en duikspullen (gebeurt veel in Zeeland)

Daarna bedachten de deelnemers de volgende aanvullingen op en aanpassingen van het streefbeeld:

- Geen zandwinning in de Waddenzee
- Natura 2000 moet meer worden opengesteld voor het publiek
- Contacten met de gebruiksfuncties (excursie op een kotter of naar windmolens en boorplatforms)
- Meer zeebeleving via cultuurhistorische educatie (haring kaken, paling roken)

- Webcams onder water (verder uit de kust)
- Opwaarderen van werken aan de zee o.a. via strandopruimacties door scholen
- Wereldwaterdag op 22 maart
- De kust wordt te smal en moet verbreed worden
- Schelpdieren worden als cultuurhistorisch culinair gezien
- Beleving vereist ook exclusiviteit, daarom zonerings in ruimte en tijd
- Spanning tussen beleving en natuur: als het drukker wordt, komen er minder dieren
- De Noordzee is bij uitstek geschikt voor internationaal gebruik

5.4 Inpasbare Natuur

Het beleidsscenario Inpasbare Natuur is onder leiding van Jannemarie de Jonge (Wing Wageningen) uitgewerkt.

Streefbeeld

De naam van dit streefbeeld kwam niet bij alle deelnemers goed over. Als alternatieven werden genoemd: 'Restnatuur', 'Productiezee', 'Utiliteitsnatuur', 'Cowboynatuur' en 'Private natuur'. Opvallend is dat ultrakorte termijn denken en winstmaximalisatie in dit streefbeeld domineren. Wellicht is dit streefbeeld voor een jongere generatie (na 1990 geboren) beter denkbaar.

De subgroep bedacht de volgende aanvullingen bij en aanpassingen van het streefbeeld:

- Op de kaart lijkt geen rekening te zijn gehouden met:
 - de geomorfologie van de zeebodem: voor innovaties in de pulse visserij zijn vlakke bodems nodig
 - het brandstofgebruik: slechts 20 procent is met het varen verbonden (is dus niet zo sturend als is aangenomen)
 - het aangeven van gebieden op de kaart is nogal statisch, in de praktijk wordt juist op veranderingen in het systeem (voorkomen van vis) en op marktfactoren gereageerd
 - het icoon van de walvis hoort in dit streefbeeld niet thuis
- De weergave van de visakkers en de overige visserij op de kaart is niet goed berekend; economische en ecologische factoren bepalen waar gevist wordt en welke innovaties doorbreken; de gedachte van de visakker dient samen met vissers te worden uitgewerkt
- De scheepvaartroutes dienen te worden aangevuld
- De kansen die het streefbeeld biedt moeten concreter worden benoemd, bijvoorbeeld duurzame energie en CO₂-opslag op zee en daardoor minder strijd om de ruimte op het land
- Bij een intensiever gebruik van de zee gaat het niet alleen om de effecten van het ruimtebeslag, maar ook de neveneffecten (geluidoverlast door heien voor windmolens en platforms)
- Dit streefbeeld levert meer lokale biodiversiteit op (bijzondere niches), maar minder robuuste ecosystemen
- De combinatie van windparken met mariene cultuur (multifunctioneel) is goed denkbaar
- Er kan gebruik worden gemaakt van de infrastructuur die het supergrid van windmolens bij de Doggersbank biedt (deze is al gepland); grenzen zijn niet van belang

- In dit streefbeeld is het denkbaar dat er meer landwinningen en eilanden komen voor de wonen, industrie, olieveld e.d.
- Bij zandwinning dient er rekening te worden gehouden met de geologie: de vraag is of het op de goede plekken gebeurt

Strategie

Bij het bedenken van een strategie die bij het streefbeeld Inpasbare Natuur past werden de volgende actoren genoemd:

- De ondernemers spelen een dominante en sturende rol, vooral de vissers, de energiebedrijven (wind, CO2), de vastgoedbezitters, de zandwinners en de scheepsvaart
- In dit streefbeeld is het denkbaar dat de Noordzee in de verkoop gaat: ondernemers kunnen delen van de zee kopen, leasen, in erfpacht krijgen etc.
- Het rijk is de belangrijkste overheidsorganisatie en heeft als taak om te stimuleren, te faciliteren en kaders te stellen (veiligheid, volksgezondheid, milieu, infrastructuur voor scheepvaart en energie, zandwinning)
- De regio is aan zet (kaders stellen) waar het gaat om occupatievormen in de kustzone (wonen, recreatie)
- De overheid en de ondernemers zijn gezamenlijk aan zet bij het uitwerken van concessies en gebiedsontwikkeling
- Er komen wellicht nieuwe maatschappelijke organisaties of collectieven die natuurgebieden op zee kopen (zoals Natuurmonumenten vroeger het Naardermeer kocht)

Wat betreft de maatregelen kwamen de deelnemers met de volgende suggesties:

- De bestaande ruimtelijke instrumenten passen niet goed bij dit streefbeeld; er zal sprake zijn van een veel meer flexibele ruimtelijke planning en adaptief management
- Dit houdt onder andere in dat het rijk kaders stelt voor een bepaalde basiskwaliteit, die vooral de veiligheid voor mens en milieu dient
- Het systeem moet eenvoudig en flexibel worden en gericht op de gebruikers; er dient wel harde controle te zijn met stevige boetes op overtredingen
- Daarbuiten geldt in grote lijnen het aloude mare liberum principe
- Binnen en tussen de verschillende sectoren is er sprake van zelfmanagement
- Aan de nieuwe eigendomsconstructies (kopen, huren, leasen) kunnen voorwaarden voor goed beheer en veiligheid worden gesteld

Over de toepassing van de strategie bij een hoogdynamisch of een laagdynamisch omgevingsscenario werden de volgende opmerkingen gemaakt:

- Omdat het streefbeeld sterk door de economie wordt gestuurd maakt het niet zoveel uit of de autonome ontwikkelingen volgens het hoog of laag dynamische scenario verlopen
- Bij een hoge sociaaleconomische dynamiek treedt er meer concurrentie op wordt het stellen van kaders dus belangrijker
- Bij een lage sociaaleconomische dynamiek zou het rijk een meer stimulerende rol kunnen spelen (zonder geld)

Wat betreft het huidige beleid zou het concessiebeleid voor de olie- en gaswinning kunnen worden gehandhaafd, maar de vraag is dat dan nog relevant is. De volgende zaken zouden moeten worden aangepast:

- De Kaderrichtlijn Marien: alleen kaders voor basiskwaliteit, veiligheid en infrastructuur
- Het concessiebeleid voor wind zou moeten worden verruimd
- Het visserijbeleid zou ruimtelijk moeten worden aangepast: ruimtelijke conflicten met aspecten die van algemeen belang zijn voorkomen (o.a. met energie-infrastructuur)
- Het ruimtelijke beleid: het rijk is alleen systeemverantwoordelijk
- De regio zou zich concentreren op de kustgebonden occupaties
- Grond aan private investeerders veilen
- Natura 2000 zou worden afgevoerd

6 Strategische inzichten

Tijdens het werk van de subgroepen werd drie deelnemers gevraagd om te observeren. Zij werden na afloop gevraagd om op het werk te reflecteren. Rick Wortelboer (PBL) werd gevraagd dit vanuit de inhoud te doen, Wim Wiersinga (IMARES) vanuit het beleid en Keimpe Wiersinga (PBL) vanuit de politiek.

Inhoud

Over de inhoud van de streefbeelden en de strategieën werden de volgende opmerkingen gemaakt:

- Als je naar de kaarten kijkt dan is het de vraag waar je precies naar kijkt.
- De vraag is welke keuzes zijn gemaakt: uitleggen wat waarom waar plaatsvindt (informatie achter de kaarten)
- Welke actoren zijn nodig voor de realisatie van de streefbeelden?
- Vitale Natuur is door de subgroep opnieuw ingetekend en extremer gemaakt: de hele Noordzee is natuur geworden en de hele Doggersbank is meegenomen
- Door de kaarten op elkaar te leggen kan bekeken worden welke functies moeten worden afgestemd
- Bij Inpasbare Natuur kunnen niet alle functies op de kaart worden uitgedrukt
- Wat betreft Functionele Natuur is de vraag waar de OWP wordt gesitueerd
- In Beleefbare Natuur ontstaat er veel ruimtedruk voor de kust
- Bij de beleidsstrategieën dienen de bestaande beleidscategorieën, zoals Natura 2000, te worden meegenomen

Beleid

Over het beleid werden de volgende opmerkingen gemaakt:

- Er was niet zoveel beleidsdiscussie, bijvoorbeeld over Natura 2000 (past meer bij de beleidsboodschappen)
- De vraag is of de eisen die aan de streefbeelden worden gesteld niet te hoog zijn
- Belangrijk is om mee te gaan in de flow van het streefbeeld
- Er werd vaak gedacht aan enkelvoudige maatregelen en veel minder aan beleidsarrangementen
- Het is lastig om van het heden los te komen
- De maatregelen mogen nog wat verder uit elkaar getrokken worden
- Er is geen draagvlak voor een integrale beleidsstrategie voor de Noordzee
- Het idee van een gebiedsautoriteit past bij Beleefbare Natuur
- Het systeemdenken en de bijbehorende kennis (incl. duurzame gebiedsontwikkeling) passen bij Functionele Natuur

Politiek

Over de politiek werden de volgende opmerkingen gemaakt:

- De politiek is op de korte termijn gericht en kan daarom niet zoveel met scenario's
- De politiek is vaak geneigd om voor een bepaald scenario te kiezen
- De politiek heeft een eigen beleidstheorie en zit daarom vaak niet te wachten op nieuwe kennis
- Het is goed dat innovatieve uitgangspunten ter discussie worden gesteld

- De scenario's kunnen de politieke discussie helpen door meer ruimte te creëren
- Twee trends komt duidelijk terug in de scenario's: natuur als cultuur (hoe natuur wordt opgevat) en economisering van natuur (kosten en baten)
- Vitale Natuur moet niet alleen vanuit het publieke oogpunt worden ingevuld; de opvattingen van private partijen dienen eveneens te worden meegenomen
- De beleidsboodschappen zijn het belangrijkste: robuuste en flexibele strategieën bedenken en daarbij een link leggen met de huidige beleidsdiscussie
- Belangrijk is om functiecombinaties te vinden en mogelijkheden om met natuur geld te verdienen

7 Afsluiting

Na deze reflecterende opmerkingen bedankte Petra van Egmond de deelnemers voor hun aanwezigheid en voor de vele ideeën die zij hebben geleverd. De ideeën zijn erg bruikbaar voor de verdere uitwerking en onderbouwing van de beleidsscenario's voor zeenaatuur. Het team van de Natuurverkenning wil voor de afronding van het project graag nog een keer een beroep op de deelnemers doen voor het bedenken van de beleidsboodschappen. Om overbelasting te voorkomen zal dit goed worden afgestemd met andere initiatieven. En er zal ook gebruik worden gemaakt van het internet. De Natuurverkenning heeft inmiddels een website (www.natuurverkenning.nl) waarop de verslagen van de workshops en de voorlopige resultaten van de Natuurverkenning te vinden zijn.

Bijlage: deelnemers

Ane Wiersma, Deltares
Arjen Hinsberg, PBL
Barend van Gemerden, Vogelbescherming
David Goldsborough, IMARES
Ed Dammers, PBL
Emmy Bolsius, Ministerie van I&M, DP Kust
Floris Groenendijk, IMARES
Frank Zijp, Ministerie van I&M, RWS Waterdienst
Godfried van Moorsel, Ecosub
Hans Nieuwenhuis, Ministerie van EL&I, PDN
Janneke Vader, PBL
Jannemarie de Jonge, Wing
Josefien van de Ven, Ministerie van I&M, DG Water
Keimpe Wieringa, PBL
Maarten Huisman, Raad van de Leefomgeving
Petra van Egmond, PBL
Pim de Wit, Havenbedrijf Rotterdam
Pim Visser, Visned
Rick Wortelboer, PBL
Rien van Zetten, Ministerie van I&M, RWS Waterdienst
Robin Hamerlinck, Ministerie van I&M, RWS Noordzee
Simone Mink, Wing
Sytske van den Akker, Stichting De Noordzee
Waldo Broeksma, Ministerie van I&M, RWS Noordzee
Wim Wiersinga, IMARES